

פרשת ואתחנן: האם מותר לנסות את הקב"ה במעשר כספים

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע (ו, טז) חוזר משה בפני בני ישראל על המאורעות שאירעו במדבר, ומזהיר אותם לא לנסות את הקב"ה כמו שניסו אותו במרה, שם לא ביקשו מים כפי שהיה ראוי לבקש, מכיוון שמטרתם הייתה להעמיד את הקב"ה במבחן. התורה פעם נוספת (ט, כב) חוזרת ומספרת על הבעייתיות בלנסות את ה', **והרמב"ן** (שם) הסביר שהחזרה מלמדת על חומרת האיסור, ובלשונו:

"והנה החטא לנסות את השם הוא חטא גדול ואשמה רבה, כאשר הזהיר ממנו (לעיל ו טז) לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה, על כן החזיר אותו להם בכאן. וכך הזכיר פעם אחרת חטא המרגלים בקצרה, בעבור העוון הגדול, כי בו ישלים ממרים הייתם עם ה'. ואמר מיום דעתי אתכם - לרמוז על תלונותיהם קודם מתן תורה."

כפי שכונתה הגמרא במסכת תענית (ט ע"א) ופסקו ראשונים רבים (ובניהם רמב"ם והסמ"ג) בספרי המצוות, מהפסוק 'לא תנסו את ה' אלוהיכם' נלמד איסור כללי שלא תקף רק לזמן המדבר - והוא האיסור לנסות את ה'. בעקבות כך נעסוק השבוע בשאלה מה כולל איסור זה, והאם ישנם מקרים בהם מותר בכל זאת לנסות את הקב"ה.

האיסור לנסות את ה'

מה כולל האיסור לנסות את ה'? נחלקו בשאלה זו הראשונים:

א. **הרמב"ם** (יסודי התורה י, ה) הבין, שכונת הגמרא לאסור לנסות את הנביא יותר מדי. כלומר, כאשר אדם מעיד על עצמו כנביא - עליו להוכיח שהוא אכן כזה ולעמוד במספר תנאים (ועיין בדף לפרשת בהעלותך שנה ג'). אם הצליח לעמוד בניסיונות ולהוכיח את עצמו, אסור לשוב ולנסות אותו עוד, ואם בכל זאת ניסו אותו יעברו על הלאו של 'לא תנסו את ה' אלוהיכם'.

בטעם האיסור לנסות את הנביא יותר מדי כתב **ספר החינוך** (מצווה תכד), שכאשר מבקשים מהנביא לתת אות אחר אות ולא מקבלים את דבריו, סופו של דבר שיתייחסו למעשיו ולהוראותיו בזלזול ובחוסר אמינות, ומעמד התורה והמצוות ייפגעו (וכפי שעשו נביאי הבעל, שכדי לעקר את נאמנות נביאי האמת ביקשו מהם להוכיח את עצמם פעם אחר פעם).

ב. **הרס"ג** (לא תעשה קכז) **והסמ"ג** (לאוויין מצווה ד) חלקו וכתבו, שכונת הגמרא לאסור לנסות ממש את הקב"ה - כלומר לעשות מצווה ולבחון את הקב"ה אם הוא נותן עליה שכר. כיצד יתמודד עם דברי הגמרא בבבא בתרא (י ע"ב) הפוסקת, שמותר לאדם לתת כסף לצדקה ולבקש בתמורה מהקב"ה שיירפא את בנו, ומשמע שמותר לבקש תמורה לעשיית מצווה?

הסמ"ג עמד על שאלה זו ותרץ, שכונת הגמרא לומר שנותן הצדקה מבקש שבזכות מעשיו הטובים הקב"ה ירפא את בנו, אבל לא דורש זאת תמורה לצדקה - דבר שאסור בלאו לשיטתו, ובלשונו:

"והא דתניא (בבא בתרא י, ב) האומר סלע זו לצדקה כדי שאחיה אני ובני הרי זה צדיק גמור, מעמידה בישראל שגומרין בליבם לתת הן יחיה הן לא יחיה. ועל דרך זה שנינו (אבות א, ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, ואם לא יקבלו פרס מתחרטין¹."

ג. **הרמב"ן** (ואתחנן ו, טז) **והחינוך** (מצווה תכד) באפשרות שלישית פירשו, שהלאו של לא תנסו כולל את שני העניינים, אסור לנסות את ה' ולבחון האם מקבלים שכר על המצוות, וכן אסור לנסות את הנביא יותר מדי, וכך ביאר גם **המאירי** (תענית ט ע"א ד"ה כתוב). נראה שטעמם הוא, שלמעשה כאשר מנסים את הנביא מנסים גם את ה', כך שיש מקום למנות כאיסור את שני הדברים.

מתי מותר לנסות את ה'

יוצא למעשה שלדעת רוב הראשונים וביניהם הרס"ג והרמב"ן, יש איסור להעמיד את הקב"ה למבחן, ולראות האם דבריו נאמנים ומתקיימים. נחלקו הראשונים בעקבות דו שיח בגמרא בתענית (שם) בין רבי יוחנן לתינוקו של ריש לקיש בשאלה, האם ישנם מקרים בהם הותר לנסות את ה':

התינוק דרש מהפסוק 'עשר תעשר' בפרשת ראה (יד, כב), שמי שעושה כהלכה ומעשר מתבואתו לעניים מתעשר בעקבות כך. לא זו בלבד שהוא מתעשר, אלא מותר אפילו לנסות את הקב"ה ולבדוק אם אכן כך קורה. לשאלת רבי יוחנן כיצד מותר לנסות את הקב"ה השיב התינוק שבנתינת מעשרות יש היתר מיוחד, ובלשון הגמרא:

"אמר ליה: כך אמר רבי הושעיא: חוץ מזו, שנאמר: הביאו את כול המעשר לבית האוצר, ובחנוני בזאת אמר ה' צב-אות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים, והריקותי לכם ברכה עד בלי די. מאי עד בלי די? אמר רמי בר חמא אמר רב: עד שיבלו שפתותיכם מלומר די."

מחלוקת הראשונים

למרות שמפשט הגמרא עולה שבנתינת מעשרות מותר לנסות את הקב"ה, למעשה נחלקו הראשונים:

א. רוב הראשונים וביניהם **הרי"ף** (שבת מד ע"א) **והרא"ש** (טז, ה) הבינו כפשט דברי הגמרא, שאכן בנתינת מעשרות מהתבואה באופן חריג מותר לנסות את הקב"ה, וכך פסקו להלכה בעקבותיהם **הבית יוסף** **והרמ"א** (יו"ד רמז, ד). מדוע דווקא במעשרות ניתן אישור מיוחד לנסות את הקב"ה, ולא בשאר מצוות? נאמרו על כך מספר אפשרויות:

אפשרות ראשונה: הרדב"ז (ג, תמא) תירץ, שהקב"ה הנהיג תקנה מיוחדת בנתינת מעשרות משום תקנת עניים. כדי שאנשים ירצו לתת מעשרות לעניים ולא יחסכו, הבטיח הקב"ה לנותני הצדקה החזר כספי (כמו סעיף 46 לעמותות). עיקרון דומה מופיע בדברי **החיד"א** (מראית עין שם), שנתנית המעשר והחייאת העניים מקרבת את הגאולה, משום כך מעודד הקב"ה מעשה זה.

¹ קשה, שהרי מצינו מספר פעמים במקרא שביקשו אותות. למשל אברהם שאל את הקב"ה כיצד מובטח לו שהוא יירש, וכן גדעון ביקש שהגיזה תהיה מלאה טל, ישעיהו שביקש אות שיתרפא ועוד. בכל המקרים הללו כתבו הפוסקים שאין בכך איסור לאו, משום שבקשת האות לא היתה בשביל לבחון את כוחו של הקב"ה אם הוא מסוגל לתת והאם דבריו נאמנים, אלא האדם ביקש לדעת על עצמו אם הוא ראוי לאותו הנס.

אפשרות שנייה: בספר הבתים (עמ' לב) העלה אפשרות שונה וכתב, שאין עניין מיוחד דווקא בנתינת המעשרות וכפי שסברו הרדב"ז והחיד"א. לשיטתו הקב"ה בחר מצווה אחת אקראית, שבה יהיה אפשר לראות בבירור את השגחתו על הבריות, ובזכות כך תתחזק האמונה בתורה ובשאר המצוות, אבל אין בהכרח מעלה מיוחדת במעשרות.

ב. בניגוד לדעת רוב הראשונים **המאירי** (שם, ד"ה כתוב) פסק, שגם במעשרות אסור לנסות את הקב"ה. את דברי הגמרא הכותבת בפירוש שמותר לנסות את ה' פירש, שהגמרא לא באמת מתכוונת שמותר לנסות (שהרי יש בכך לאו), אלא שאם אדם ייתן צדקה - סיכוי טוב שהקב"ה ישיב לו כגמולו והוא יקבל שכר טוב בתמורה גם בעולם הזה, אך לנסות ממש את הקב"ה אסור בשום מצווה.

מעשרות בצדקה

אם כן למעשה רוב הפוסקים כתבו, שכאשר נותנים מעשרות מהתבואה, מותר לנסות את הקב"ה ולבדוק אם מתעשרים בעקבות כך. נחלקו הפוסקים האם דווקא במעשר תבואה הותר לנסות, או שגם במעשר כספים (שיותר מצוי בינו בזמן הזה) הותר. כפי שנראה, ייתכן שמחלוקת זו תלויה במחלוקת שראינו לעיל בין הרדב"ז לספר הבתים מדוע מותר לנסות את הקב"ה:

א. **האור זרוע** (צדקה א, ג) **והטור** (יו"ד רמז) פסקו, שמותר לנסות את הקב"ה גם בנתינת כסף מעשרות לצדקה, וכך כתב גם **החפץ חיים** (אהבת חסד ב, יח). בשיטתם הלך גם **הרמ"א** (יו"ד רמז), שהביא מחלוקת בין הפוסקים האם מותר לנסות את הקב"ה כאשר נותנים כסף לצדקה שלא במסגרת המעשרות, אבל כאשר נותנים מעשרות - וודאי שמתעשרים ומותר אף לבדוק שכן קורה.

מה הסברא בשיטתם? ייתכן שהם סוברים כביאור הרדב"ז שראינו לעיל. הרדב"ז כתב, שהסיבה שדווקא במעשרות הותר לנסות את הקב"ה היא, כדי שאנשים לא יחסכו בנתינת צדקה והעניים לא ייפגעו. אם כן, כשם שיש מטרה שהעניים יקבלו את המעשרות מהתבואה, כך יש מטרה שיקבלו את המעשרות מהצדקה ולכן גם בה מותר לנסות.

ב. **השולחן ערוך** (בית יוסף שם) חלק על הטור וסבר שיש דין מיוחד במעשר מתבואה, ודווקא בו מותר לנסות, וכן פסקו **השאלת יעב"ץ** (א, ג) **והשל"ה** (פתי תשובה שם). ייתכן שהם הבינו כדעת ספר הבתים, שהתירו לנסות את הקב"ה כדי להראות את השגחתו, ואם כן ייתכן שהקב"ה בחר דווקא במעשר תבואה כדי להראות את השגחתו ולא במעשר כספים, ובלשון **הפתחי תשובה**:

"בנתינת מעשר עין בשאלת יעב"ץ שהשיג על הרמ"א, שמדבריו משמע שגם במעשר כספים שנוהגים היום לתת, מותר לעשר בשביל להתעשר. ובאמת זה אינו, שלא נאמר זה על מעשר כספים, וכן כתב הגאון בעל השל"ה והוא דדוקא במעשר תבואה הוא דשרי (= שמותר) לנסות אבל לא במעשר כספים, וכן הסכים בספר משנת חכמים הלכות יסודי התורה."

ראייה לדברי השולחן ערוך

בנוסף לפשט הגמרא בתענית, שמשמע מדבריה כדעת השולחן ערוך והשל"ה, ושאפשר לנסות את הקב"ה רק במעשר תבואה, יש להביא ראיה נוספת (אותה הביאו גם **השאלת יעב"ץ** (שם) **והקרבן נתנאל** (שבת טז, ה)) מדברי הגמרא במסכת שבת (קט"ז א): הגמרא שואלת, איזו זכות יש לעשירי ארץ ישראל, בבל ושאר ארצות שנשארים עשירים. עונה הגמרא **שעשירי ארץ ישראל** זוכים בזכות שנותנים מעשרות ונאמר עשר בשביל שתתעשר. **עשירי בבל** זוכים בזכות כך שמכבדים את התורה, **ועשירי שאר הארצות** זוכים בזכות שמכבדים את השבת, ובלשונה:

"בעא מיניה (= שאל) רבי מרבי ישמעאל ברבי יוסי, עשירים שבארץ ישראל במה הן זוכים? אמר לו: בשביל שמעשרין, שנאמר עשר תעשר - עשר בשביל שתתעשר. שבבבל במה זוכים? אמר לו: בשביל שמכבדים את התורה. ושבשאר ארצות במה הן זוכים? אמר לו: בשביל שמכבדים את השבת."

אם מתעשרים רק כאשר נותנים מעשר תבואה, מובן למה רק עשירי ארץ ישראל מתעשרים בזכות נתינת המעשרות ובשאר הארצות בזכות דברים אחרים (כבוד התורה וכבוד השבת), כי רק בארץ ישראל נתינת מעשר תבואה מהווה מצווה מדאורייתא, אבל בשאר המדינות שהחובה לתת מעשרות היא מדרבנן בלבד - אין זה מספיק בשביל להתעשר.

לעומת זאת, אם גם מנתינת מעשר כספים מתעשרים, מדוע יש חילוק בין עשירי ארץ ישראל לבבל ושאר ארצות? עדיף לגמרא לומר שגם הם מתעשרים בזכות הצדקה שנותנים, שהרי על כך יש פסוק מפורש שמבטיח עושר (בדיוק כמו לעשירי ארץ ישראל!) על כורחך, שהגמרא מבטיחה עושר רק במעשר תבואה ולא במעשר כספים (ולא מסתבר לומר שרק עשירי ארץ ישראל נותנים צדקה).

הפרשה או נתינה

יוצא אפוא שמחלוקת השולחן ערוך והרמ"א האם מותר לנסות את הקב"ה במעשר כספים, תלויה בשאלה האם משווים את הצדקה שמקיימים בנתינת תבואה, לצדקה שמקיימים בנתינת כסף. נפקא מינה נוספת לשאלה זו היא, מתי מקיימים את מצוות הצדקה כאשר נותנים מעשר כספים, בשעת הפרשה כמו מעשר תבואה או בשעת הנתינה בפועל:

א. **החתם סופר** (חולין קלא) טען שאין לדמות מעשר תבואה לצדקה, שהרי במעשר תבואה צריך להפריש מעשר דווקא מתוך התבואה עצמה, בעוד שבמעשר כספים אפשר להפריש מעשר מהכסף של כל השנה. משום כך נקט, שאם אדם הפריש כסף שנדר לצדקה והוא נגבב עוד לפני שהגיע לעני - עליו לתת שוב, וכן פסק גם **הרב ניסים קרליץ** (אורח צדקה עמ' שעא).

ב. **הפתחי תשובה** (יו"ד רמז, א) הביא את דברי שו"ת **ארבעה טורי אבן** (ס' ו) שחלק ופסק, שכבר כאשר מפרישים את הכסף לצדקה יוצאים ידי חובה וכמו במעשר תבואה, ולכן במקום אונס וכדומה - אין צורך להפריש שוב כסף לצדקה (ועיין הערה?).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת או בבקשה תעביר הלאה על מנת שעוד אנשים ייקראו...

² כאשר יש קופת צדקה של מוסד מסוים בבית, כבר כאשר שמים את הכסף בקופה זוכה המוסד בכסף, ולכן אם יגבבו את הכסף כבר יצא הנותן ידי חובת נתינת צדקה לכל השיטות, וכן פסקו **הרב מרדכי אליהו** (מאמר מרדכי ס' טו), **בבית יצחק** (או"ח כא) ועוד. כמו כן על בסיס אותו עיקרון יהיה אסור לקחת את הכסף מתוך הקופה ולהשתמש בו לשם מטרות צדקה אחרות, שהרי הוא כבר לא שייך לנותן הצדקה.

³מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל את הדף למייל להעביר גם למשפחה ולחברים? מוזמן לפנות: tora2338@gmail.com